

Janusz Kuczyński

Skarb denarów rzymskich ze Skrobaczowa, pow. Busko

Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego 2, 115-136

1964

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JANUSZ KUCZYŃSKI

SKARB DENARÓW RZYMSKICH ZE SKROBACZOWA POW. BUSKO

Jesienią 1962 r. Muzeum Świętokrzyskie zakupiło od mieszkańca Kielc, ob. Włodzimierza Gierowskiego, 76 sztuk denarów rzymskich z okresu cesarstwa, pochodzących ze skarbu znalezionej w 1909 r. w Skrobaczowie, pow. Busko. Historia skarbu od chwili znalezienia do momentu przejęcia go przez Muzeum Świętokrzyskie przedstawia się następująco. W 1909 r. na gruntach należących do ówczesnego majątku w Skrobaczowie znaleziono podczas prac rolnych skarb monet ukrytych najprawdopodobniej w naczyniu glinianym. Znalazca sprzedał odkryte przez siebie monety handlarzowi z pobliskiej Stopnicy. Z kolei drogą zakupu denary przeszły na własność właściciela majątku w Skrobaczowie, Bogdana Winnickiego. Po śmierci B. Winnickiego denary przejęła jego żona, która w 1953 r., korzystając z pomocy pośredników, sprzedała je dotychczasowemu właścicielowi, u którego znajdowały się do października 1962 r., czyli do chwili zakupu przez Muzeum Świętokrzyskie¹.

Długi okres czasu, jaki minął od chwili znalezienia skarbu, oraz kilkakrotna zmiana właścicieli uniemożliwiają dziś uzyskanie pełniejszych danych, dotyczących warunków jego znalezienia, oraz stwierdzenie, czy zakupione denary stanowią całkowity skład ilościowy skarbu. Stąd też liczyć się należy poważnie z możliwością, że 76 sztuk zachowanych denarów nie reprezentuje pełnego znaleziska.

Stan zachowania monet jest zdecydowanie zły. Wszystkie egzemplarze mają powierzchnie w znacznej mierze starte. Niekiedy do tego nawet stopnia, że tylko z dużą trudnością odczytać było można fragmenty napisów oraz rozpoznać występujące wizerunki. Zaznaczyć też należy, że starciu uległy równorzędnie zarówno denary najstarsze jak i najmłodsze. Większość denarów pokryta była niewielkim nalotem śnieży. Ponadto kilkanaście denarów wykazywało uszkodzenia, polegające na rozwarstwianiu się metalu oraz łuszczeniu powierzchni. Powyższe zjawisko zaobserwowano również na licznych denarach wchodzących w skład skarbu w Golubiu², przy czym próba tłumaczenia uszkodzeń działalnością chemicznych czynników glebowych³ nie wydaje się w pełni przekonywająca. Być może, uwzględnic tu należy ewentualną niedoskonałość techniczną struktury metalu użytego do bicia monet. Miarodajnej w tej mierze odpowiedzi dostarczyć mogą, jak się wydaje, wy-

łącznie badania metalurgiczne⁴. Ujmując liczbowo stan zachowania denarów, tylko dwa z nich (około 3%) zachowały się w stanie dobrym, 45 sztuk (60%) jest silnie zatartych, a 29 pozostałych (37%) w stanie bardzo złym.

Zestawienie chronologiczne denarów ze skarbu w Skrobczowie przedstawia się następująco:

Trajan	2
Hadrian	9
Eliusz	1
Antoninus Pius	16
Faustyna I, żona Antoninusa Piusa . . .	12
Marek Aureliusz	16
Faustyna II, żona Marka Aureliusza . .	5
Lucjusz Werus	2
Lucilla, żona Lucjusza Werusa	1
Kommodus	7
Kryspina, żona Kommodusa	3
Septimiusz Sewer	1
Julia Domna, żona Septimiusza Sewera	1
<hr/>	
Łącznie denarów	76

Z powyższego zestawienia wynika (patrz również *Inwentarz skarbu*, pozycje nr 1 i 76), że monety wchodzące w skład skarbu zawarte są w granicach czasowych między 106 a 196 r. n. e.

Należy rozważyć, czy zachowane 76 denarów można traktować jako zwarty zespół, nie naruszony od chwili złożenia w ziemi, i wyciągać wynikające stąd wnioski archeologiczne. Ewentualne ubytki mogły zmienić zarówno ramy chronologiczne skarbu, jak i przekształcić procentowy stosunek monet, reprezentujących panowanie poszczególnych cesarzy. Pewną pomocą w dalszych w tej mierze rozważaniach może być przeprowadzenie porównań skarbu ze Skrobczowa z innymi skarbami pochodzącymi z terenu Małopolski.

W dalszych zestawieniach uwzględniono wyłącznie opublikowane skarby denarów, o których wiadomo, że zachowały się w pełnym lub niemal pełnym składzie ilościowym. Tabela I przedstawia procentową strukturę skarbów w porównaniu ze skarbem skrobczowskim. Za podstawę szczegółowszej analizy przyjęto grupy denarów od okresu Nerwy do Septimiusza Sewera (96 — 211 r. n. e.), a to z uwagi na fakt najliczniejszego występowania denarów tych cesarzy (z wyjątkiem monet Septimiusza Sewera) w skarbach. Ponadto celem większej przejrzystości do liczby monet poszczególnych cesarzy zaliczono występujące także monety ich żon oraz monety współpanujących⁵.

Z tabeli I wynika, że skarb ze Skrobczowa swą wewnętrzną strukturą nie odbiega w sposób decydujący od przeciętnej, właściwej dla uwzględnionych w tabeli skarbów. Jeszcze lepiej ilustruje to wykres graficzny danych liczbowych zestawionych w tabeli I.

Jak widać, mimo pewnej różnicy procentowej, odbiegającej nieco dla skarbu ze Skrobczowa od średniej analizowanych skarbów — linie obu wykresów kształtują się w zasadzie analogicznie. Pozwala to, oczywiście z zachowaniem dużej ostrożności, przyjąć, że ewentualne ubytki musiały być nieznaczne, skoro nie zakłóciły typowej struktury chronologicznej.

TABELA I

panujący	skarby								średnio %	Skrobaczów pow. Busko
	Chmielów Piaskowy pow. Opatów	Dąbrowno pow. Zawiercie	Korytnica pow. Jędrzejów	Malkowice pow. Pińczów	Nietulisko Małe I pow. Opatów	Nietulisko Małe II pow. Opatów	Przędziel pow. Nisko	Zubowice pow. Tomaszów Lub.		
przed 96 r. n. e.	25	1	5	1	10	10	33	—	11	—
Nerwa	1	—	—	—	1	1	2	—	0,5	—
Trajan	24	2	8	2	7	10	39	—	12	3
Hadrian	18	16	5	11	14	10	17	6	12	13
Antoninus Pius	13	37	37	38	32	33	3	26	27,5	37
Marek Aureliusz	15	27	42	42	25	22	1	43	27	33
Kommodus	3	16	3	5	10	12	—	24	9	12
Septimiusz Sewer	1	1	—	1	1	2	—	1	1	2
po 211 r. n. e.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

STRUKTURA CHRONOLOGICZNA SKARBÓW WYRAŻONA STOSUNKIEM PROCENTOWYM MONET REPREZENTUJĄCYCH OKRESY PANOWANIA POSZCZEGÓLNYCH CESARZY

Należy jeszcze rozpatrzeć granice czasowe skarbów uwzględnionych w tabeli I.

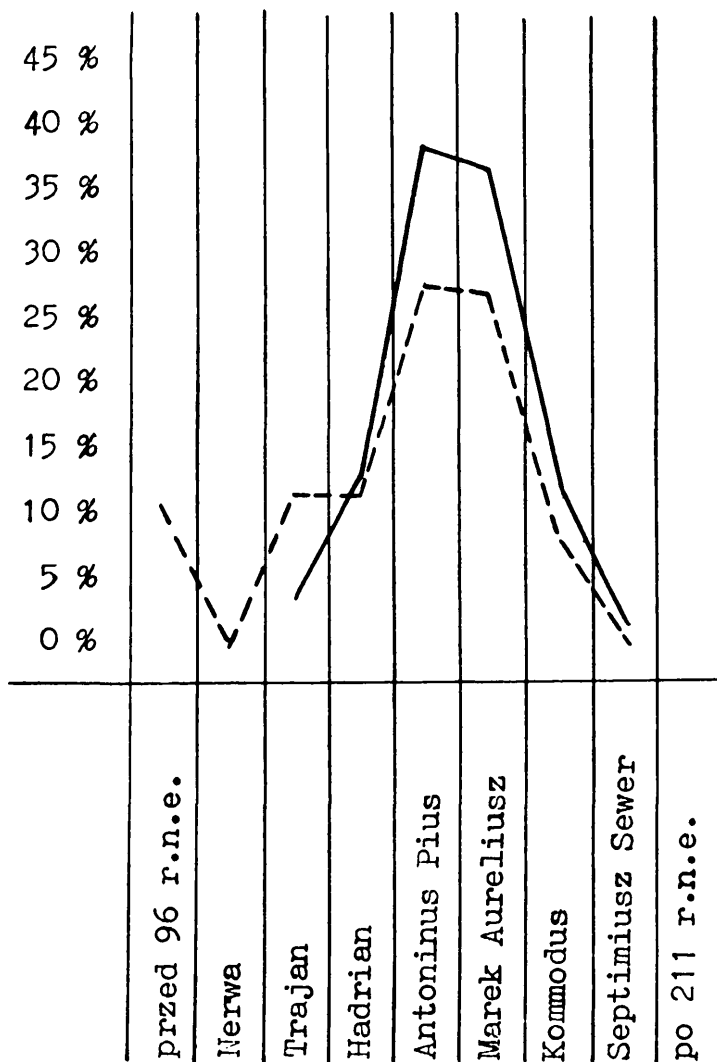
Z tabeli III wynika, że końcowe monety przeważającej większości analizowanych skarbów pochodzą z okresu panowania Septimiusza Sewera. Niektóre kończą się nieco wcześniej, żaden natomiast nie przekracza tej granicy. Stąd też z dużą dozą prawdopodobieństwa przyjąć można, że denary Septimiusza Sewera i jego żony, Julii Domny, będące wśród zachowanych 76 denarów najmłodszymi monetami, są zarazem pierwotnie końcowymi monetami skarbu. Równocześnie w oparciu o przeprowadzoną analizę należy liczyć się z możliwością, że wśród ewentualnych ubytków były monety pochodzące sprzed 106 r. n. e.

Podkreślić raz jeszcze należy, że przeprowadzona powyżej analiza, mająca na celu przesłedzenie stanu zachowania skarbu ze Skrobaczowa, mimo pozytywnych rezultatów jest wysoce hipotetyczna i jako taka nie upoważnia do traktowania 76 posiadanych przez Muzeum Świętokrzyskie denarów jako całkowicie zachowanego skarbu. Pozwala jednak na stwierdzenie, że ewentualne ubytki nie wpłynęły w sposób decydujący na zmianę jego ram chronologicznych oraz strukturę wewnętrzną, wyrażoną wzajemnym stosunkiem ilościowym monet reprezentujących poszczególnych cesarzy. W świetle tego skarbu ze Skrobaczowa zaliczyć można do najliczebniejszej na omawianym terenie grupy skarbów monet rzymskich, zawierających monety z okresu

między drugą połową I wieku n. e. a przełomem II i III wieku n. e. przy jednoczesnej przewadze ilościowej monet Antoninusa Piusa i Marka Aureliusza.

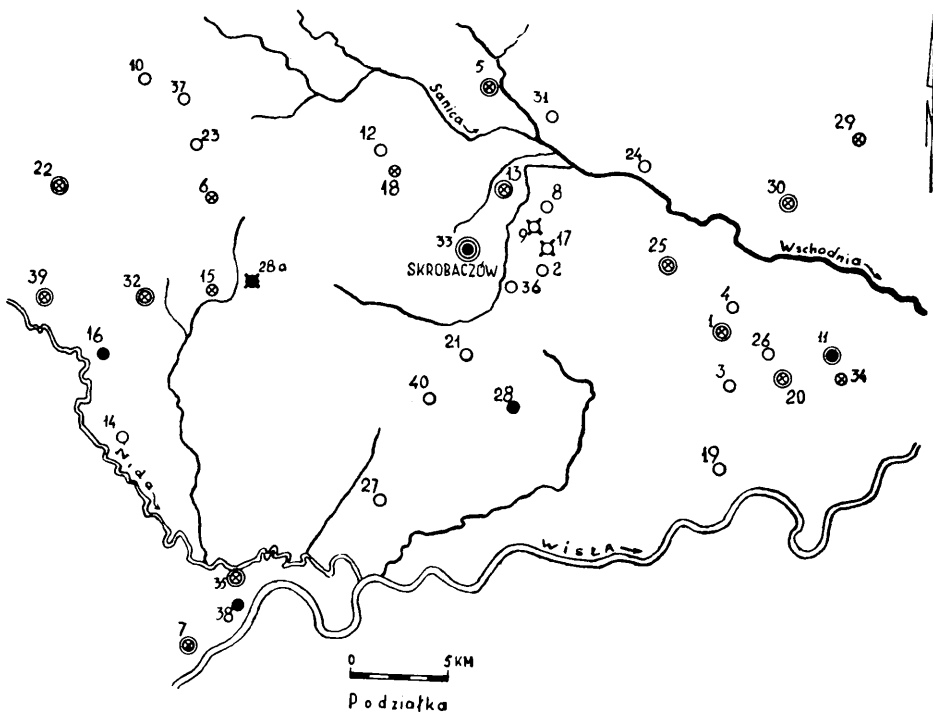
W trakcie określania denarów⁶ stwierdzono, że wszystkie wybite zostały w mennicy rzymskiej. Ponadto, mimo braku okazów unikatowych, podkreślić należy dużą różnorodność denarów wchodzących w skład skarbu. I tak: nie występują denary pochodzące z jednego stempla, a w grupach denarów ce-

TABELA II

GRAFICZNE PORÓWNANIE CHRONOLOGICZNEJ STRUKTURY SKARBU ZE SKROBACZOWA ZE ŚREDNIĄ DLA SKARBÓW UWZGLĘDNIONYCH W TABELI I
 — SKARB ZE SKROBACZOWA - - - - - POZOSTAŁE SKARBY

OSADNICTWO OKRESU RZYMSKIEGO OKOLIC SKROBACZOWA

Legend a

- ⊙ stanowiska wczesno rzymskie
- stanowiska późno rzymskie
- stanowiska nieokreślone
- ⊖ monety
- ⊕ skarby monet
- ⊠ inne importy

1. Beszowa	11. Grabowa	21. Magierów	31. Sieczków
2. Białoborze	12. Janina	22. Marzęcin	32. Skorocice
3. Biskupice	13. Jastrzębiec	23. Mikułowice	33. Skrobaczów
4. Borzymów	14. Jurków	24. Nieciesławice	34. Stara Wieś
5. Brzozówka	15. Kawczyce	25. Oleśnica	35. Stary Korczyn
6. Busko	16. Kobylniki	26. Orzelec Mały	36. Stopnica
7. Chwalibogowice	17. Kolonia Fałęcka	27. Ostrowce	37. Szaniec
8. Dzieszławice	18. Kołaczkowice	28. Piestrzec	38. Winiary Górne
9. Fałecin	19. Komorów	28a. Radzanów	39. Zagość
10. Galów	20. Łubnice	29. Rytwiany	40. Zborów

sarzy, którzy reprezentowani są w skarbie najliczniej, niemal nie ma (z wyjątkiem denarów Hadriana) denarów z tych samych lat, występujące zaś monety pochodzą z kolejnych lat panowania cesarzy. Podobne zróżnicowanie chronologiczne stwierdzono również w skarbie z Golubia⁷.

Miejscowość znalezienia skarbu — Skrobaczów — położona jest u północnego stoku lessowej fałdy, rozciągającej się między Buskiem a Stopnicą i opadającej ku dolinie rzeki Wschodniej. Piaszczyste jej pobrzeża oraz słabo rozwinięte dorzecze są obszarem o znacznym zagęszczeniu stanowisk archeologicznych⁸. Wśród nich dominują ilościowo stanowiska paleolityczne i neolityczne, natomiast stanowiska z okresu rzymskiego są znacznie mniej liczne. Dotychczas na obszarze otaczającym dookoła Skrobaczów w promieniu mniej więcej 20 km zarejestrowano ich 41⁹ (tabela I). Z nich tylko jedno było przedmiotem systematycznych badań wykopaliskowych¹⁰, na czterech przeprowadzono badania ratownicze, a pozostałe znane są z badań powierzchniowych lub znalezisk przypadkowych. Rozmieszczenie stanowisk rzymskich wykazuje pewną prawidłowość, polegającą na występowaniu ich w dość zwartych grupach. W granicach największej z nich znajduje się Skrobaczów.

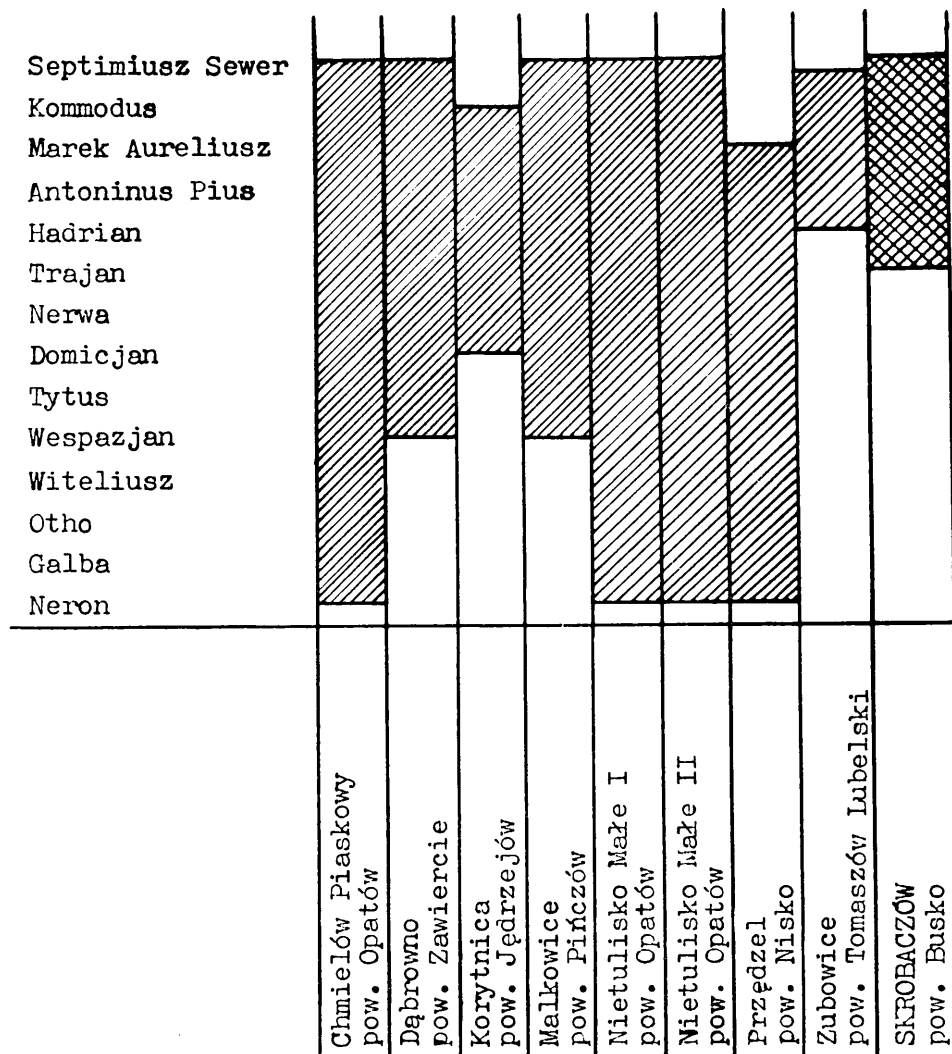
Mało zaawansowany stan badań omawianego terenu uniemożliwia jednak szerszą interpretację odbywających się tu procesów osadniczych. Z wspomnianych 41 stanowisk — 16 odnieść można do wczesnego a 6 do późnego podokresu rzymskiego. Bliższe określenie 19 pozostałych stanowisk nie jest chwilowo możliwe. Zarazem wobec nieustalonej chronologii 19 stanowisk nie jest pewna dotychczasowa, być może pozorna, przewaga ilościowa stanowisk wczesnorzymskich nad późnorzymskimi. Dalsze badania mogą zarówno potwierdzić dotychczasowy stan, jak też całkowicie go zmienić. Pomijając jednak kwestię dokładniejszych ustaleń chronologicznych, podkreślić należy znaczne zagęszczenie osadnictwa z okresu rzymskiego w tej części obecnego powiatu buskiego.

Importy rzymskie znane są z 16 stanowisk (w tym 13 stanowisk z monetami). Tylko 3 importy (w tym jedna moneta) wystąpiły w większych zespołach. Pozostałe zaliczają się do znalezisk przypadkowych. Monety rzymskie z omawianego terenu pochodzą w 85% z I i II w. n. e., przy czym najwcześniejszym jest denar Wespazjana (69—79 r. n. e.) z Oleśnicy¹¹. Najpóźniejszą jest moneta Arkadiusza (395—408 r. n. e.) z Grabowa¹². Zarazem marginesowo trzeba zauważyć, iż daty znalezienia poszczególnych luźnie odkrywanych monet w miejscowościach pobliskich Skrobaczowowi wykluczają możliwość ich pochodzenia z ewentualnie rozproszonego wśród ludności skarbu skrobaczowskiego, a skutkiem fałszywych informacji zarejestrowanych jako odrębne znaleziska.

Bezpośrednie sąsiedztwo ówczesnego szlaku handlowego przebiegającego wzdłuż Wisły¹³ miało zapewne wpływ na ożywienie miejscowej wymiany handlowej. W jakim stopniu potwierdzeniem tego są licznie występujące monety oraz inne rodzaje importów — trudno ustalić wobec niezadowalającego stanu badań archeologicznych omawianego terenu. Jak dotychczas — nie zarejestrowano tu występowania cenniejszych typów importów. Jedynym wyróżniającym się zespołem jest skarb ze Skrobaczowa.

Brak ścisłych danych o sposobie ukrycia skarbu w ziemi uniemożliwia bliższe określenie jego charakteru, poza bezspornym, jak się wydaje, zali-

TABELA III

GRANICE CHRONOLOGICZNE SKARBÓW UWZGLĘDNIONYCH W TABELI I

zeniem go do grupy tak zwanych straconych depozytów zwrotnych¹⁴. Duża, wynosząca 90 lat, rozpiętość chronologiczna monet występujących w skarbie wyklucza niemal całkowicie możliwość jednoczesnego przewiezienia ich na nasze tereny i przemawia za długim okresem jego tezauryzacji. Ponadto daleko posunięte starcie powierzchni monet wskazuje, że między momentem wybitcia a zdeponowaniem w ziemi były przez dłuższy czas w obiegu. Szczególnie ważnym faktem jest przy tym silne starcie powierzchni końcowych monet skarbu, co, w połączeniu z wybiciem monety końcowej w latach 193 — 196 n. e., pozwala przyjąć, że skarb został zdeponowany w ziemi około po-

łowy III wieku¹⁵. Głównym zastrzeżeniem przy przytoczonym wniosku jest brak pewności odnośnie do zachowania się końcowej monety skarbu wśród 76 denarów przejętych przez Muzeum Świętokrzyskie. Pewnych dalszych przyczynków, dotyczących prawidłowości przyjętego powyżej datowania, dostarczyć by mogła bliższa znajomość osadnictwa okresu rzymskiego w okolicach Skrobaczowa. Jak jednak zostało to już zasygnalizowane, pobliski teren, mimo zarejestrowania na nim licznych stanowisk, należy do słabiej zbadanych pod względem archeologicznym obszarów woj. kieleckiego.

INWENTARZ SKARBU

Identyfikację denarów przeprowadzono na podstawie pracy H. Mattingly *Coins of the Roman Empire in the British Museum* (Londyn, t. III/1936, t. IV/1940 i t. V/1950). W opisie denarów przyjęto następujące zasady: części legend trudno czytelne skutkiem zatarcia lub wadliwego odbicia stempla, lecz możliwe do zrekonstruowania, ujęto w nawiasy. Litery i cyfry dające się odtworzyć wykropkowano. Miejsca napisów rozdzielone wizerunkiem oznaczono znakiem pauzy. Numeracja zdjęć denarów na tablicach odpowiada numeracji poniższego inwentarza, przy czym na tablicach przedstawione zostały wyłącznie denary zachowane w dobrym stanie. Zdjęcia denarów wykonał H. Pięczul.

TRAJAN (98 — 117 r.)

1. 106 r. Av. IM[P] ... [AV]G GER DAC P[M] ... Popiersie cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. ... [SP]QR OPTIMO PRINC Postać siedzi na tronie w lewo, trzymając róg obfitości i patere.
Mat. III, s. 72, poz. 288—293 Waga: 2.55
2. 112—113 r. Av. IMP CAE[S] NER TRAIAN OPTIM AVG GER[M DAC] Głowa cesarza w prawo.
Rv. [PAR]THICO PM T[R] — P COS VI PP [S]PQR Nagi Mars kroczy w prawo, trzymając włócznię.
Mat. III, s. 121, poz. 617—618 Waga: 3.03

HADRIAN (117 — 138 r.)

3. 119—138 r. Av. [IMP] CAESAR TRAIAN H — ADRIANVS A[VG] Popiersie cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. ... Mars stoi w prawo, trzymając włócznię (?).
Mat. III, s. 255, poz. 113 Waga: 3.23
4. 125—128 r. Av. H[A]DRIANVS — AVG[VS] ... Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. C[OS — III] Neptun stoi w lewo, wspierając prawą nogę na dziobie statku. Przez nogę przerzucony płaszcz, w rękę trzyma delfina.
Mat. III, s. 284—285, poz. 348—349 Waga: 2.79
5. 134—138 r. Av. HADRIANVS — AVG ... Głowa cesarza w prawo.
Rv. ANNO — NA AVG Modius z pięcioma symetrycznie rozmieszczonymi kłosami.
Mat. III, s. 317, poz. 595—596 Waga: 2.90
6. 134—138 r. Av. [HADRIA]NVS — AVG [COS III PP] Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. FORTVNAE — REDVCI Fortuna siedzi na tronie w lewo, trzymając ster i róg obfitości.
Mat. III, s. 322, poz. 645—648 Waga: 2.75

7. 134—138 r. Av. [HAD]RIANVS — [AVG COS III PP] Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. MON.—. AVG Junona stoi w lewo, trzymając wagę i róg obfitości.
Mat. III, s. 326, poz. 677—682 Waga: 2.65
8. 134—138 r. Av. HADRIANVS — AVG COS III PP Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. SALV[S] — A[VG] Salus stoi w lewo, trzymając patere nad zapalonym ołtarzem.
Mat. III, s. 331, poz. 726 Waga: 2.80
9. 134—138 r. Av. HADRIANVS — AVG C[OS] ... Głowa cesarza w prawo.
Rv. VICTORIA — AVG Victoria siedzi na krześle w lewo, szczególnie zatarte.
Mat. III, s. 335, poz. 759 Waga: 2.85
10. rok nieokreślony Av. ... V ... — ... Głowa cesarza w prawo.
Rv. ... Postać stoi w lewo.
Monetę określono na podstawie wizerunku cesarza.
Waga: 2.84
11. rok nieokreślony Av. ... — AVG ... Głowa cesarza w prawo.
Rv. ... Postać stoi przed ołtarzem.
Monetę określono na podstawie wizerunku cesarza.
Waga: 3.17
- ELIUSZ (137 r.)
12. 137 r. Av. [L AE]LIVS — CA[ESAR] Głowa Eliusza w prawo.
Rv. TR [POT] — COS II, u dołu: CONCORD Concordia siedzi na krześle w lewo, trzymając patere (?) i róg obfitości.
Mat. III, s. 366, poz. 982 Waga: 2.87
- ANTONINUS PIUS (138 — 161 r.)
13. 144 r. Av. ANTONINVS — AVG PIV[S P]P Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. COS III — [DE]S IIII Virtus stoi w lewo, trzymając włócznię. Szczegóły zatarte.
Mat. IV, s. 72, poz. 505 Waga: 3.12
14. 145—161 r. Av. ANTONINVS — [AVG P]IVS PP Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. COS — IIII Aequitas stoi w lewo, trzymając wagę i laskę.
Mat. IV, s. 75, poz. 512—518 Waga: 3.14
15. 148—149 r. Av. A[NT]ONINVS [AVG — PI]VS PP TR[P] XII Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. [C]OS — II[II] Salus stoi w lewo przed ołtarzem, trzymając patere i wiosło.
Mat. IV, s. 96, poz. 670—673 Waga: 2.56
16. 148—149 r. Av. [ANTO]NINVS AVG — PIVS PP [TR] P XII Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. ... Postać kobieca stoi w lewo przed ołtarzem, trzymając róg obfitości i wiosło (?).
Mat. IV, s. 96, poz. 668—669 Waga: 2.74

17. 149—150 r. Av. ANTO[NINVS] AVG — PIVS PP TR P XIII Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. COS — IIII Bonus Eventus stoi w lewo, trzymając paterę i róg obfitości.
Waga: 2.65
18. 152—153 r. Av. ANTONINVS AV[G] — PIVS PP TR P XVI Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. [COS] — IIII Postać stoi w lewo, szczegóły zatarte.
Mat. IV, s. 115, poz. 790—793 Waga: 2.89
19. 153—154 r. Av. ANTONINVS AVG PI—VS PP TR[P] XVII Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. LIBER[ALITAS VII] — C[OS] IIII Liberalitas stoi w lewo, trzymając w obydwu rękach róg obfitości.
Mat. IV, s. 119, poz. 817. Waga: 3.02
20. 153—154 r. Av. [ANTONI]NVS AVG PI—VS PP [TR P XV]II Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. COS IIII Fortuna stoi w lewo, trzymając ster i róg obfitości (?).
Mat. IV, s. 118, poz. 811 Waga: 2.86
21. 154—155 r. Av. ANTONINVS AVG PI—VS PP [TR P XVIII] Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. COS — [IIII] Vesta stoi przed ołtarzem w lewo, trzymając paterę i palladium.
Mat. IV, s. 121, poz. 829 Waga: 2.92
22. 155—156 r. Av. AN[TO]NINVS AVG PI[VS PP IMP II] Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. [TR POT XIX — COS IIII] Postać stoi w prawo, trzymając róg obfitości i ster wsparty na kuli.
Mat. IV, s. 125, poz. 855 Waga: 3.05
23. 156—157 r. Av. [ANTONINVS AVG] PIVS [PP IMP II] Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. TR P [XX] C[O]S IIII Ceres siedzi na krześle w lewo, trzymając pochodnię.
Mat. IV, s. 128—129, poz. 876—877 Waga: 2.34
24. 157—160 r. Av. A[NTONIN]VS AVG — PIVS P[P] IMP II Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. ... Postać stoi w lewo, trzymając róg obfitości.
Waga: 3.18
25. 161 r. Av. DIVVS ANTONINVS Głowa cesarza w prawo.
Rv. CON[SE]CRAT[IO] Orzeł stoi na kuli w prawo z głową zwróconą w lewo.
Mat. IV, s. 393, poz. 41—48 Waga: 2.93
26. 161 r. Av. DIVVS ANTONINVS Głowa cesarza w prawo.
Rv. DIVO — [PIO] Prostokątny ołtarz z płomieniem (?) na wierzchołku.
Mat. IV, s. 395, poz. 70 Waga: 3.05
27. rok nieokreślony Av. ... NVS — PIVS ... Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. ... Postać stoi w lewo, trzymając róg obfitości. Szczegóły zatarte.
Waga: 2.93

28. rok nieokreślony Av. ... Głowa cesarza w prawo.
Rv. ... Wizerunek całkowicie zatarty.
Monetę określono na podstawie wizerunku cesarza.
Waga: 2.14
- FAUSTYNA I (żona Antoninusa Piusa)
29. po 141 r. Av. DIVA — FAVSTINA Popiersie Faustyny w welonie w prawo.
Rv. AETER — [NITAS] Junona stoi w lewo, trzymając berło.
Mat. IV, s. 53, poz. 345—350 Waga: 2.84
30. po 141 r. Av. DIVA — [FAVST]INA Popiersie Faustyny w welonie w prawo.
Rv. ... Postać stoi w lewo.
Mat. IV, s. 52—54, poz. 339—358 Waga: 3.21
31. po 141 r. Av. [DIVA] — FAV[STINA] Popiersie Faustyny w prawo.
Rv. [AETER] — NIT[AS] Postać stoi w lewo.
Mat. IV, s. 52—54, poz. 339—358 Waga: 3.05
32. po 141 r. Av. [D]IVA — FAVST[INA] Popiersie Faustyny w prawo.
Rv. ... Postać stoi w lewo.
Mat. IV, s. 52—54, poz. 339—358 Waga: 2.83
33. po 141 r. Av. DIVA — FAVSTINA Popiersie Faustyny w prawo.
Rv. AVGV — [STA] Ceres stoi w lewo, trzymając długą pochodnię.
Mat. IV, s. 60, poz. 421 Waga: 2.99
34. po 141 r. Av. [D]IVA FAV — STIN[A] Popiersie Faustyny w prawo.
Rv. [AETE]R — [NITAS] Fortuna stoi w lewo, trzymając kulę i ster.
Mat. IV, s. 55, poz. 366 Waga: 2.78
35. po 141 r. Av. DIVA — FAV[STINA] Popiersie Faustyny w welonie w prawo.
Rv. [AETER] — NIT[AS] Postać stoi w lewo, trzymając welon łukowato otaczający głowę.
Mat. IV, s. 56, poz. 374—381 Waga: 2.57
36. po 141 r. Av. DIVA — FAV[STINA] Popiersie Faustyny w prawo.
Rv. CONS[EC]R — ATI[O] Paw biegnący w prawo z głową zwróconą w lewo.
Mat. IV, s. 66, poz. 473—476 Waga: 3.00
37. po 141 r. Av. DIVA — [FA]VSTIN[A] Popiersie Faustyny w prawo.
Rv. AVGV — [STA] Ceres stoi w lewo, trzymając pochodnię.
Mat. IV, s. 60, poz. 416—418 Waga: 3.14
38. po 141 r. Av. DIVA AVG — FAV[STINA] Popiersie Faustyny w prawo.
Rv. ... Pietas stoi w lewo przed ołtarzem.
Mat. IV, s. 46, poz. 312—313 Waga: 2.73
39. po 141 r. ? Av. ... Popiersie Faustyny w prawo.
Rv. ... Vesta (?) siedzi na krześle w lewo.
Mat. IV, s. 62, poz. 443 Waga: 2.73
40. po 141 r. Av. [D]IVA FAV — ST[INA] Popiersie Faustyny w prawo.
Rv. ... Postać stoi w prawo.
Mat. IV, s. 52—54, poz. 339—358 Waga: 3.07
- MAREK AURELIUSZ (161 — 180 r.)
41. 145—160 r. Av. [AVRE]LIVS CAE — ... Głowa Marka Aureliusza w prawo.
Rv. C[OS] II Honos stoi w lewo, trzymając róg obfitości i gałązkę.
Mat. IV, s. 86, poz. 597—602 Waga: 3.37

42. 147—148 r. Av. A[VRELI]VS CAES — [AR]... [P]II F Głowa Marka Aureliusza w prawo.
Rv. ... Minerva stoi w prawo, trzymając włócznię i tarczę.
Mat. IV, s. 92, poz. 636—638 Waga: 3.00
43. 148—149 r. Av. AVRELIVS CAE — SAR [AVG]... Głowa Marka Aureliusza w prawo.
Rv. TR POT III — COS II Minerva stoi w prawo, trzymając włócznię i tarczę.
Mat. IV, s. 99, poz. 690 Waga: 2.99
44. 148—149 r. Av. AVREL[IVS] — CAE[SAR] ... Głowa Marka Aureliusza w prawo.
Rv. ... Postać stoi w lewo (?), szczegóły zatarte.
Mat. IV, s. 99—100, poz. 690—701 Waga: 2.95
45. 153—154 r. Av. AVRELIVS [CAE]S — AR AVG PII FIL Głowa Marka Aureliusza w prawo.
Rv. TR POT V—III COS II Minerva stoi w lewo, trzymając sowę, tarczę i włócznię.
Mat. IV, s. 120, poz. 322 Waga: 2.86
46. 159—160 r. Av. [AV]RELIVS CAES[AR] [A]VG PII F Głowa Marka Aureliusza w prawo.
Rv. ... DESIG III Mars stoi w prawo, trzymając tarczę i włócznię.
Mat. IV, s. 149, poz. 1002—1003 Waga: 2.85
47. 161 r. Av. D[IVVS] — ... Głowa cesarza w prawo.
Rv. D[IVO] — PIO Prostokątny ołtarz.
Mat. IV, s. 395, poz. 71—73 Waga: 2.77
48. 163—164 r. Av. [ANTONI]NVS AVG — [ARMENIACVS] Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. PM TR P XVIII [IM]P II COS III u dołu ARMEN
Armenia siedzi w lewo, wspierając głowę na rękę. Przed nią tarcza.
Mat. IV, s. 422, poz. 275—276 Waga: 2.58
49. 165—166 r. Av. M ANTONINVS AVG — ARM [PARTH MAX] Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. TR P XX IMP IIII — COS III Postać stoi w prawo trzymając tarczę wspartą na pniu (?). Według analogii na tarczy pierwotnie napis
VIC
PAR
Mat. IV, s. 441—442, poz. 406—410 Waga: 3.30
50. 169—170 r. Av. M ANTONINVS — AVG TR P XX[IIII] Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. COS — [III] Salus stoi w prawo, szczegóły zatarte.
Mat. IV, s. 458, poz. 514 Waga: 2.76
51. 171—172 r. Av. M ANTONINVS — [AVG TR P XXVI] Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. [IMP VI — COS] III Aequitas stoi w lewo, trzymając wagę i róg obfitości.
Mat. IV, s. 465, poz. 561 Waga: 2.99
52. 177—180 r. Av. [M AVR]JEL ANT — ONINVS ... Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. ... Mars stoi w prawo, trzymając tarczę i włócznię.
Mat. IV, s. 486, poz. 693 Waga: 2.77

53. 178—179 r. Av. M AVREL A — NTONINVS A[VG] Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. TR [P XXXIII] — IMP [X C]OS III P[P] Mars stoi w prawo, trzymając włócznię i wspierając się na tarczy.
Mat. IV, s. 504, poz. 786—787 Waga: 2.60
54. 178—179 r. Av. [M AVRE]L ANT — ONINVS AVG Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. [TR P XXXIII] IMP X COS III P[P] Salus siedzi na krześle w lewo, trzymając gałąź nad wijącym się pod nią wężem.
Mat. IV, s. 504, poz. 789 Waga: 3.04
55. 178—180 r. Av. ... [AV]REL ANT — ONINV[S] ... Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
Rv. ... wizerunek zniszczony.
Mat. IV, s. 486—487, poz. 692—697 Waga: 2.62
56. rok nieo- Av. ... Głowa cesarza w wieńcu w prawo.
kreślony Rv. ... Postać stoi w lewo (?).
Moneta przypisywana Markowi Aureliuszowi na podstawie wizerunku.
Waga: 2.89

FAUSTYNA II (żona Marka Aureliusza)

57. 138—160 r. Av. [FAV]STINA — ... Popiersie Faustyny w prawo.
Rv. [AVGVS]T[I] — PII [FIL] Postać stoi w lewo.
Mat. IV, s. 167, poz. 1099 Waga: 2.83
58. 161—176 r. Av. [FAVS]TINA — AVG[VSTA] Popiersie Faustyny w prawo.
Rv. ... Venus siedzi na krześle w lewo, szczegóły zatarte.
Mat. IV, s. 407, poz. 169 Waga: 2.68
59. 161—176 r. Av. FAVSTINA AVGVST[A] Popiersie Faustyny w prawo w stefanionie.
Rv. SA[ECV]LI F[E]LICIT Dwoje dzieci na tronie.
Mat. IV, s. 403, poz. 140 Waga: 2.95
60. po 176 r. Av. DIVA FAV — [S]TINA PI[A] Popiersie Faustyny w prawo.
Rv. A[E]TER — NIT[AS] Postać stoi w lewo wsparta na ołtarzu, trzymając patere.
Mat. IV, s. 489, poz. 710 Waga: 2.68
61. po 176 r. Av. DIVA FAV — STINA PIA Popiersie Faustyny w prawo.
Rv. AET[ER] — NI[TAS] Ceres stoi w lewo, trzymając pochodnię.
Mat. IV, s. 489, poz. 706—708 Waga: 3.05

LUCJUSZ WERUS (161 — 169 r.)

62. 163—164 r. Av. [L VE]RVS AVG — ARM[ENIA]CVS Głowa Lucjusza w prawo.
Rv. [TR P IIII] IMP II [COS II] Postać stoi w lewo (?).
Mat. IV, s. 424, poz. 282—289. Waga: 2.78
63. 164—165 r. Av. L VERVS A[VG] — ARM[ENIACVS] Głowa Lucjusza w prawo.
Rv. TR P V [IMP II COS II] Victoria kroczy w lewo, trzymając róg obfitości.
Mat. IV, s. 437, poz. 380—383 Waga: 2.67

LUCILLA (żona Lucjusza Werusa)

64. 164—169 r. Av. [LVC]ILLA — ... Popiersie Lucilli w prawo.

Rv. [IV]NONI — ... Junona siedzi na krześle w lewo, trzymając dziecko i kwiat (?).
Mat. IV, s. 431, poz. 343—345 Waga: 2.78

KOMMODUS (180 — 193 r.)

65. 177—178 r. Av. L AVREL COMM — [O]DVS AVG Głowa Kommodusa w wieńcu w prawo.

Rv. TR P III I — MP II [COS PP] Salus siedzi na krześle w lewo, szczególnie zatarte.

Mat. IV, s. 503, poz. 777 Waga: 2.63

66. 179—180 r. Av. ... — MODV[S] ... Głowa cesarza w wieńcu w prawo.

Rv. TR P V IMP — III C[OS II PP] Fortuna siedzi na krześle w lewo, trzymając róg obfitości.

Mat. IV, s. 508, poz. 810 Waga: 2.70

67. 181—182 r. Av. [M] ANTONINVS COM — [MODVS A]VG Głowa cesarza w wieńcu w prawo.

Rv. TR P VII [IM]P IIII [CO]S III [P]P Felicitas stoi w lewo, trzymając berło i kaduceusz.

Mat. IV, s. 702, poz. 84a. Waga: 2.78

68. 183—184 r. Av. [C]OMM ANT — AVG P [BRIT FEL] Głowa cesarza w wieńcu w prawo.

Rv. P M TR P [VIII IMP VII] COS III P P, u dołu napis: ANN. Annona stoi w lewo, trzymając statuetkę (?) i róg obfitości. U jej stóp z przodu modius, z tyłu przód okrętu.

Mat. IV, s. 714, poz. 144 Waga: 3.12

69. 184—185 r. Av. COMM ANT — ... Głowa cesarza w wieńcu w prawo.

Rv. [P M TR P X IMP VII COS IIII P P] Jupiter siedzi na tronie w lewo. Szczegóły zatarte.

Mat. IV, s. 716, poz. 151 Waga: 3.11

70. 186 r. Av. [COM]M ANT — [P FEL AVG BRIT] Głowa cesarza w wieńcu w prawo.

Rv. [P M TR P XI IMP VII C]OS V [P]P Kommodus stoi na podwyższeniu w prawo. Przed nim żołnierze stoją w lewo. U dołu nieczytelny napis, prawdopodobnie FID EXERC.

Mat. IV, s. 725, poz. 199 Waga: 2.40

71. 190 r. Av. M [C]OMM ANT P [FE] — L AVG BRIT P P Głowa cesarza w wieńcu w prawo.

Rv. LIB AVG P M TR — P XV CO[S VI] Libertas stoi w lewo, trzymając pileus (?) i laskę.

Mat. IV, s. 741, poz. 278 Waga: 3.23

KRYSPINA (żona Kommodusa)

72. 180—183 r. Av. CRISPINA — AVGV[STA] Popiersie Kryspiny w prawo.

Rv. [IVNO] Junona stoi w lewo.

Mat. IV, s. 695, poz. 41 Waga: 3.19

73. 180—183 r. Av. [CR]ISPINA — AVGV[STA] Popiersie Kryspiny w prawo.

Rv. ... Wizerunek zatarty.

Waga: 3.21

74. 180—183 r. Av. CRISPINA — AVGVSTA Popiersie Kryspiny w prawo.

Rv. VE — NVS Venus stoi w lewo, trzymając jabłko.

Mat. IV, s. 696, poz. 44—46

Waga: 2.22

SEPTIMIUSZ SEWER (193 — 211 r.)

75. 195 r. Av. [SE]PT SEV PE — R[T] ... Głowa cesarza w wieńcu w prawo.

Rv. ... Postać kobieca stoi w lewo, trzymając róg obfitości oraz drugi przedmiot, nie rozpoznany skutkiem zatarcia.

Mat. V, s. 41, poz. 125

Waga: 2.99

JULIA DOMNA (żona Septimiusza Sewera)

76. 193—196 r. Av. [IVLI]A DO — MN[A AVG] Głowa Julii w prawo.

Rv. [VENE]RI — VI[CTR] Venus stoi w prawo, wspierając się o niską kolumnę. W ręku trzyma jabłko (?).

Mat. V, s. 27, poz. 50

Waga: 2.55

Skrobaczów. Denary rzymskie

Skrobaczów. Denary rzymskie

Skrobaczów. Denary rzymskie

Skrobaczów. Denary rzymskie

PRZYPISY

- ¹ Historia skarbu na podstawie pisemnej relacji sprzedawcy — w Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach.
- ² A. Krzyżanowska *Skarb denarów rzymskich z Golubia nad Drwęcą*, „Wiadomości Numizmatyczne”, 1960/IV, z. 3, s. 131—132.
- ³ A. Krzyżanowska, op. cit., s. 132.
- ⁴ Na podstawie orzeczenia doc. dra Waława Różańskiego z Krakowa.
- ⁵ Dane, dotyczące uwzględnionych w tabeli I skarbów zaczerpnięte zostały z następujących prac: M. Gumowski *Moneta rzymska w Polsce*, „Przegląd Archeologiczny”, 1958/X, s. 87—149; J. Gurba *Importy rzymskie z województwa lubelskiego*, „Archeologia”, 1955/VII, z. 2, s. 150—164; M. Haisig, H. Hołubowiczowa *Skarb rzymskich denarów z Chmielowa Piaskowego, pow. Opatów*, „Wiadomości Archeologiczne”, 1951—52/XVIII, z. 3—4, s. 291—322; M. Haisig *Znalezisko rzymskich denarów ze wsi Zubowice, pow. Tomaszów Lubelski*, „Sprawozdania PMA”, t. III, z. 1—4, s. 93—108; J. Kuczyński *Nieznanne denary rzymskie ze skarbu w Chmielowie Piaskowym*, „Archeologia”, 1958/X, s. 215—217; A. Kunisz *Nieznanne znaleziska monet rzymskich z Kielecczyny*, „Archeologia”, 1958/X, s. 194—213; K. Majewski *Importy rzymskie na ziemiach słowiańskich*, Wrocław 1949; W. Makomski *Skarb monet rzymskich z Nietuliska Małego (pow. Wierzbnik)*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne”, 1949/XXI, s. 110—126; L. Piotrowicz *Skarb monet rzymskich z Malkowic*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne”, 1933/XV, s. 67—82; tenże *Dalsze denary rzymskie z Malkowic*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne”, 1934/XVI, s. 104—105; J. Wielowiejski *Przemiany gospodarczo-społeczne u ludności południowej Polski w okresie późnolateńskim i rzymskim*, „Materiały Starożytne”, 1960/VI.
- ⁶ Denary określono na podstawie pracy H. Mattingly *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, Londyn, t. III 1936, t. IV 1940, t. V 1950.
- ⁷ A. Krzyżanowska, op. cit., s. 130.
- ⁸ E. Majewski *Powiat stopnicki pod względem archeologicznym*, „Światowit”, 1901/III, s. 95—161, oraz materiały zabytkowe działów archeologicznych: Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach oraz muzeów: w Sandomierzu i Szydłowie.
- ⁹ Zestawienie opracowano na podstawie materiałów zabytkowych działów archeologicznych: Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach oraz muzeów: W Sandomierzu i Szydłowie jak również na podstawie literatury (zwłaszcza: J. Wielowiejski, op. cit.).
- ¹⁰ J. Pyrgała *Osada z późnego okresu wpływów rzymskich w Kobylnikach pow. Busko* [w:] *Sprawozdania Zespołu Badań nad Polskim Średniowieczem Uni-*

wersytetu Warszawskiego i Politechniki Warszawskiej, 1959; I Konferencja naukowa w Warszawie 23 i 24 marca 1960, Warszawa 1962, s. 77—78.

¹¹ E. Majewski, op. cit., s. 141.

¹² L. Piotrowicz *Drobne znaleziska monet rzymskich w Polsce*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne”, 1934/XVI, s. 100.

¹³ Na podstawie map zawartych w pracach: K. Majewski, op. cit., mapa I; J. Wielowiejski, op. cit., mapa V po s. 416.

¹⁴ Według terminologii przyjętej przez J. Wielowiejskiego w pracy *Niektóre problemy krytyki źródeł numizmatycznych do dziejów Polski starożytnej*, „Wiadomości Numizmatyczne”, 1961/V, z. 2—3, s. 91.

¹⁵ Datowanie zdeponowania w ziemi skarbu na okres około 50 lat, licząc od daty emisji końcowej monety skarbu, przyjęto w oparciu o dyskusję nad tym zagadnieniem, zawartą w pracy J. Wielowiejskiego *Niektóre problemy krytyki źródeł numizmatycznych...*, s. 97.

КЛАД СОСТОЯЩИЙ ИЗ РИМСКИХ ДЕНАРОВ ИЗ СКРОБАЧЕВА,
УЕЗДА БУСКО

Свентокжизский музей в Кельцах приобрёл в 1960 году коллекцию римских денаров — найдённый в 1909 году в Скробачеве, уезда Буско клад. Коллекция состоит из 76 денаров периода 106—196 гг. н. э. Состав коллекции таков: Траян — 2 денара, Адриан — 9, Элий — 1, Пий Антоний — 16, Фаустина старшая — 12, Марк Аврелий — 16, Фаустина младшая — 5, Люций Вер — 2, Люцилла — 1, Коммодий — 7, Криспина — 3, Септимий Север — 1, Юлия Домна — 1.

Несмотря на то, что неизвестно, полностью ли сохранился этот клад, следует подчеркнуть, что его хронологическая структура, то-есть процентное соотношение монет периодов царствования отдельных монархов, аналогична со структурой других кладов на территории Малой Польши. Это даёт нам возможность утверждать, что если и были убытки, то незначительные и не имеющие особенного влияния на передвижение хронологических рамок клада.

Скробачев расположен на территории отличавшейся сильным сгущением колонизации в римскую эпоху. Рост колонизации был по всей вероятности связан с непосредственной близостью торгового пути, проходившего в римскую эпоху вдоль проплывавшей поблизости Вислы.

Ввиду недостаточных данных трудно точно определить, когда был закопан клад. Однако можно допустить, что это случилось около середины III века н. э.

A HOARD OF ROMAN DENARII AT SKROBACZÓW IN THE DISTRICT
OF KIELCE

In 1962 the Świętokrzyski Museum at Kielce purchased a hoard of Roman denarii found in 1909 at Skrobaczów in the Kielce district. The hoard contains 76 denarii dated from the period A. D. 106 — A. D. 196. It is composed of the following coins: Trajan — 2; Hadrian — 9; Aelius — 1; Antoninus Pius — 16; Faustina, the elder — 12; Marcus Aurelius — 16; Faustina, the younger, and Lucius Verus — 7; Lucilla — 1; Commodus — 7; Crispina — 3; Septimus Severus — 1; Julia Domna — 1.

The state of preservation of the hoard cannot be ascertained, it ought to be stressed, however, that the percent proportion of coins representative of the particular Roman emperors' reign is analogous to that of other hoards found in the territory of Little Poland. Thus, certainly, we may accept that decrements of the hoard are scarcely discernible and do not decidedly influence the ascertainment of its date.

The village of Skrobaczów is situated in the environments of intense settlement at Roman times. That intensity of settlement is probably to be connected with immediate proximity of a trade road which, at those times, ran over that territory parallelly to the nearby Vistula.

Because of lack of more precise data, the time of the depositing of the hoard in earth is difficult to be stated accurately. However, it may be supposed that it took place about the middle of the 3rd century of our era.